

Оп. 8.-Спр. 23. - Арк. 152; 15. ДАВО. -Ф. П-І.-Оп. 8. - Спр. 23.-Арк. 154; 16. Радянська Волинь. - 1966.- 3 липня. - С.2; 17. Народна освіта, наука і культура в Українській РСР. - К., 1973. - С. 310; Ж8. Соціальна перетворення у радянському селі. - К., 1976. - С. 179-180.

О.В.Зінько, Ю.Л.Зінькі

УКРАЇНСЬКИЙ ХУДОЖНИК ХХ СТ. Ф.З. КОНОВАЛЮК

Серед національних художників України ХХ ст. є постаті, які при житті не отримали належного визнання. До розуміння їхньої творчості суспільство наблизилось вже під*отримання Україною незалежності. До них належить автор численних краєвидів, портретів книжкових ілюстрацій до української класики великого Кобзаря Т.Г.Шевченка В.Стефаніка, І.Котляревського, М.Черемшини, О.Кобилянської Федір Зотикович Коновалюк. Його пейзажі, тематичні твори, ілюстрації пройняті великою любов'ю до рідного Поділля, до України були не кон'юктурними в добу соціалістичного реалізму, який панував у мистецтві в ХХ ст. Тому художник не був визнаний за життя.

Творчість Ф.З.Коновалюка не знайшла належного висвітлення в українській літературі. Більшість публікацій про Ф.Коновалюка має суто інформативний характер, в яких згадується про участь художника у виставках картин.¹ Частина публікацій стосується лише його картин. В основному це каталоги виставок та карти, в яких автори вступних статей розповідали біографію художника та намагалися зробити аналіз його творчості.² Так. кандидат мистецтвознавства І.Блюміна акцентує увагу на тому, що Коновалюк продовжив традиції українського реалістичного живопису кінця ХІХ - початку ХХ ст. Його творі перегукуються з полотнами таких видатних українських живописців як Сергій Васильківський, Сергій Світославський, Петро Шевченко та ін.

Такої ж думки дотримується мистецтвознавець В. Підгора, який додає до списку Івана Похитоновича. За тонкістю і делікатністю письма, за поетичністю сприйняття світу, зі глибоким проникненням в саму "душу" українського пейзажу, за майстерністю живопису, на його думку, Коновалюка можна ставити в один ряд з видатними українськими художниками ХІХ ст., доби національно-культурного відродження України, особливо з Похитоновим, з яким художник познайомився під час своєї першої виставки в 1911 р. Автор нагадує, що сам Ф.Коновалюк стверджував про вплив на його творчість в галузі композиції і почасти, можливо, й техніки, І.Іжакевича, який був вчителем художника до Київської художньої школи. Проте Ф.Коновалюк виробив власний, неповторний, дивовижно ТОНКИЙ стиль та відстоював традиції реалістично-демократичного мистецтва. Тональний живопис митця позначений справжньою гармонією колориту, м'якістю письма, класичним умінням компоновати. Він розвинув і збагатив живописні здобутки свого вчителя багатством колірно-палітри, ретельністю розробки найтонших традицій світло-тіньового тону. Протягом усього життя художник добивався максимальної лаконічності і простоти вислову.⁴

Після відкриття меморіального музею Ф.З.Коновалюка у Вінницькому державному (нині національному) технічному інституті в грудні 1991 р. феномен української душі художника почали досліджувати викладачі кафедри культури цього навчального закладу.

Завідувача кафедрою професор Буяльська Т.Б. акцентувала увагу на художніх полотнах Ф.Коновалюка, через які сяє велика любов до України, до її народу, до природи, до людей, до Києва, де він жив багато років, невичерпана та життєдайна любов до самого життя. Його талант, долаючи межу між "буттям" та "небуттям", вводить великого майстра у простір безсмертя. Він міг би стати професором, навіть академіком, але ніяких нагород він не мав, тому що його мистецтво було "занадто національним", занадто відвертим щодо його світоглядних переконань і ніяк не відповідало ідеологічним вимогам радянських часів.

Автор зазначала, що досі Ф.Коновалюк залишається незнаним, незбагненим. Значна частина його робіт не має притулку, багато робіт сховано у фондах різних музеїв і

не експонуються. Його спадщина не вивчена, творчість не досліджена. Ми ще тільки наближаємось до розуміння його художнього і душевного таланту.⁵

Герасимова І.Г., розглядаючи світ пейзажного живопису Ф. Коновалюка, висловила думку про те, що історія образотворчого мистецтва України багата на імена талановитих художників, які покорили своїх глядачів й залишили добру пам'ять про себе нащадкам. Але небагато з відомих імен стали своєрідними символами України, яким є наш земляк Федір Зотикович Коновалюк. Його мистецтву скорився весь розмаїтий світ природи, щедрий світ хвилювань і вражень. Пензель майстра вміє відбити не лише кольори, але й вічні ідеї, глибокий роздум, примхливий перебіг настрою, марення й мрій, зцілення в зустрічах із природою. Це своєрідний "вічний двигун" його творчого існування.

Кожного разу, потрапляючи в світ живої природи, яку увічнив Ф. Коновалюк, нас зупиняють юні дерева, духмяні пахощі літніх розкішних отав, яскраві й сумні осінні краєвиди: звичайно ж, білі, рипучі сніги зимових доріг і стежинок. Варто лиш озирнутися - й ми вже на березі лісового озерця, в тихі води якого задивилось високе і чисте небо. Зачекайте хвилинку, й вам причується шепіт листя, прохолодний подих води, і душа стрепенеться на мить, щоб завмерти в щасливому шемі.

Ті ж, хто не прагне спокою й тиші, можуть вирушити з художником у мандрівку по річці. Це, звичайно ж, Дніпро. З одного пагорба вам помахас крилами невмирущий вітряк, якого вже нема на світі, з іншого берега посміхнуться соняхи й мальви чи покличе дерепочити копичка свіжого сіна, а над нею - Чернеча гора. До мистецтва Ф.З.Коновалюка необхідно приходити на хвилинку і назавжди.⁶

Народний світогляд, традиційність, високий професіоналізм творчості Ф.З.Коновалюка розглядала Грозна Н.З., яка звернула увагу на ліризм, поетичність, гуманізм картин художника. Така висота духовності, в якій відбите дивне поєднання духу із Всесвітом. Така щирість вислову у мистецтві живопису Ф.Коновалюка, яка поєднується з чистотою, ясністю, прозорістю барв, а все це можливо, на думку автора, ЮЛИ твір виникає на одному диханні. Адже як відомо, Коновалюк виконував свої роботи за один сеанс, вважав, що в інший день вже буде інше освітлення, інший настрій. Вражає факт неповторності манери письма, образна система, яка залишається співзвучною з нашим часом. Вражає глибоке усвідомлення та розуміння того завдання, яке стояло перед майстром. Сам художник любив казати: "Я пишу з дитинства історію, історію природи і культури України, її колиски Києва і навколишнього середовища. Треба відбити точно усю велич, красу, неповторну красу нашої України, ну от і намагаюсь залишити казкові місячні ночі української хатки, вітряки і безмежні лани, Дніпрові кручі в первозданному вигляді. Неважливо, який метраж картини. Важливо передати настрої і епоху.

Вже нема тих хат під стріхою, рідко де їх найдеш, але ж треба, щоб нащадки знали, иим було село, як затишно і любо в кожному куточку України, в моєму серці. Хай же хоч цю «катеньку краплину моєї праці, може, донесу до майбутніх людей аби знати, що моя Батьківщина завжди була і є найкращою в світі. Ну а що до того, що я, так би мовити, не модний, то я, одверто кажучи, про моду не думав, до слави не прагнув. Мета - справжнє мистецтво і гімн природі моєї Батьківщини, гімн народу, тому й портрети з народу, а не з зерхівок".⁷

На необхідність дослідження феномену української душі Ф.З. Коновалюка ікцентувала увагу і автор цієї статті.⁸ Прикро, що в жодному підручнику з історії України та української культури немає згадок про людину, яка своє 94-річне життя (80 років творчої араці) присвятила увічненню краси рідної неньки- України (близько 4000 творів). Лише хатерині Т.Г.Шевченка присвятив 200 маїюнків, ескізів, картин. В страшні 30-ті роки навіть написав "Автопортрет в образі Катерини". Правда, в енциклопедії з мистецтва прізвище Ф.З. Коновалюка згадується, але з приводу спільної картини з народним *судожником* УРСР *І. Іжакевичем*, *зірка якого сяяла за життя митця*. Через некон'юктурність робіт Ф. З. Коновалюк став членом спілки художників України за 2

роки до пенсії, яку заробив 26-річною викладацькою працею, а перша персональна виставка художника відбулася в 65-річному віці.

Енергетику антивідчуження, визнання та пізнання феномену Коновалюка, його музу увічнення та музу рятівничу розглядав у своїх роботах Стрельбицький МЛП.⁹ Дослідник звертає увагу на те, що професійні мистецтвознавці, аналізуючи мистецьку самобутність Ф. Коновалюка, вдаються до висловів: "витончена гармонізація кольорів", "точна ритмічна градація форм", "тонка і вибаглива деталізація", "великий майстер подробиці, яка надає творові особливої теплоти", "м'якість відтінків", "тонкі світлотіньові переходи", "точність кольорових акцентів, що оживляють загальну гаму барв", "максимальна лаконічність і простота вислову", "ліричний живопис", "епічне звучання пейзажів, у яких художник вдається до зображення відкритого простору і неба".

Покликаний правовірними соцреалістами відповісти за неувагу до індустріальних звершень та поетизацію всього "віджилого", "застарілого", "незначного". Коновалюк пояснював це тим, що він гордий тим, що доля дала можливість відображати те, чого скоро не буде. Це як муза увічнення.

М. П. Стрельбицький нагадує спогади дружини художника Т. І. Мороз-Коновалюк, що в часи невизнання В. Сосюра гостро відчув у Коновалюкові брата по тій гіркій та невдячній любові до України, батьком увічнення українських старих сіл, справжнього старого Кисва. Це відбувалося саме тоді, коли завбачливі-непередбачливі редактори переписати рядок поезій Сосюри "любіть Україну - в кривеньких тинах..." на "любіть... в електричних вогнях". А у Коновалюка "шевченківські" хатки й садочки, вітряки, пагорки й узлісся немовби вихоплені з-перед нещадного бульдозерного ножа. У нього краєвид, як стан природи, діалог неба й землі, спокійна причетність до вічності.¹⁰

М. П. Стрельбицький, запитуючи, чи мав рацію сонячнокларнетний Тичина, коли стверджував, що "людство промовляє трьома розтрубами фанфар"(ім'я ж їм Шевченко. Уйтмен, Верхарн), відзначає дивовижну внутрішню спорідненість трьох подільських феноменів українського камерного поліфонізму ХХ ст. - музиканта, поета, маляра (Леонтовича. Свідзинського, Коновалюка). Це три Художники Мовчазного Крику, три енгармонійних гармонії, три відлуння сковородинівської сопілки, три мимовільних, нескінченних парафрази Шевченкового "Великого Льоху", духовний тріумвірат митців, що зустрілися у вічності.¹

Захоплення мистецтвом Ф. З. Коновалюка вилилось у М. П. Стрельбицького в художню трансформацію одного мистецького виду в інший, в перевіршовуваного Коновалюка. Цикли ліричних поезій до картин Ф. З. Коновалюка зібрані в збірці поезій М. П. Стрельбицького "Під небом Коновалюка".

Народився Федір Зотикович Коновалюк 22 березня 1890 р. в селі Каїівці Подільської губернії (тепер село Ягідне Муровано-Куриловецького району Вінницької області) в родині селянина-наймита. В десятирічному віці художник втратив батька.

Відмінно закінчивши сільську школу, тринадцятилітній хлопець їде до дядька в Київ. Через здібності до малярства стає учнем лаврської іконописної майстерні. Його вчителями були І. їжакевич та В. Сонін. Як здібний учень бере участь в розписах Всіхсвятської церкви Києво-Печерської лаври, прикрашає стіни Борисоглібського храму на Подолі, а також Покровського на Куренівці, в Києві, та Спасопреображенського в Катеринославі (тепер - Дніпропетровськ).

До Київського художнього училища поступає одразу у 4-й клас. Перший раз у своєму житті в 1911 р. бере участь в художній виставці в Київському університеті з картиною "Вид на Вишгород з Києва" та Першій українській артистичній виставці в Києві з картиною "Княгиня Ольга на могилі Ігоря", через яку хлопця відразу помітили фахівці та пророчили велике майбутнє. Картина зберігається в Державному історичному музеї Києва.

У Київському художньому училищі Федір Зотикович отримував стипендію імені академіка Х. Платонова, яка надавалась ²²⁰найбільш здібному учневі з бідних селян.

Вчителями були В. Менк та О. Мурашко. В 1915 р. поступає до петербурзької Академії мистецтв, вчиться в майстерні В. Маковського. Одночасно навчається та викладає на задагогічних курсах при Академії і не полишає викладацької роботи до пенсії.

У 1925 р. стає студентом живописно-педагогічного факультету Київського судожного інституту, щоб навчатися в майстерні знаменитого Ф. Кричевського. Після закінчення викладає протягом 26 років креслення і малювання у трудових школах, технікумах та інститутах Києва.

Однією з найважливіших сторінок у творчості художника стала Шевченкіана. Поклоніння генію України властиве кожному патріоту нашої землі. Лише за 1918-1929 рр. в злійному живописі Ф. Коновалюка проілюстровано 35 творів поета та написано 97 картин. В образотворчій Шевченкіані Коновалюка близько 300 замальовок та ілюстрацій. Серед згорів - "Шевченко несе воду школярам", "Т.Г.Шевченко в казематі", "Зустріч Т.Г.Шевченка з М.Г.Чернишевським у 1858 р.", "Садиба батьків Т.Шевченка". Для Шевченківського заповідника в Каневі Ф. З. Коновалюк написав 12 картин.

Одним з найулюбленіших образів стала для Ф. Коновалюка Катерина з глибокої поеми Т. Шевченка. їй художник присвятив понад 200 робіт. Не було жодного боку в його творчому житті, коли б він не звертався до образу Катерини. Шевченкова Катерина асоціювалася в нього з Україною - погарбаною, сплюндрованою і непокірною. Він загадував своїми картинами, що Україна - невилічлива, згорблена, нещасна, але несе іскру вадії, а Катерина, як Україна, йде і буде йти наперекір стихії.

Різні образи української мадонни були доказом тихої, але сильної боротьби митця за українську душу, за її визволення і свободу. Серед картин - "Катерина", "Катерина взимку". "Ой, одна я одна", "Постать Катерини", "Катерина влітку". В 1921 р. в картині "Перший ескіз до поеми Т. Шевченка "Катерина" Коновалюк намалював себе в образі малюка «Ейгерини, а в 1930 р. - "Автопортрет в образі Катерини". Унікальна спорідненість душ.

Багато робіт, присвячених Катерині Т. Шевченка, написані разом із своїм вчителем І. Ткачевичем, який писав в листі до Коновалюка: "Стоїть мені перед очима ця грішна великомучениця, Українська мадонна з немовлям, і душа тремтить за неї, сльозами вмитої, Еяляканої, невтішної. Дорогий мій Федоре Зотиковичу, давайте удвох... воздамо Катерині іюстойно, вона ж бо велика...".¹²

Ілюструючи "Катерину" Т. Шевченка, художники обирають найдраматичніші «оменти: прощання Катерини з батьками, зустріч її з Іваном по дорозі до Московщини. Образ героїні, перейнятої горем і розпачем, у центрі композицій - вона чітко виділена на тлі то зілої скатертини столу, то темної постаті москаля. Рвучкими жєстами й позами ієреконливо передано глибокий психологізм моменту. Фарби посилюють звучання пшпозиції, ще більше драматизуючи її.

Серед пейзажних картин особливо Федору Зотиковичу вдавалися зимові пейзажі, хройняті первісною чистотою снігу, кришталєвою прозорістю повітря, зманливими ежніми далями. Іній на деревах, замети і завірюхи, засніжені далі й сонні хатки в снігових обіймах проїнятий глибоким ліричним почуттям. Зимові пейзажі цікаві сріблястим колоритом, багатством тонових переходів, красою і пластичністю мотивів. Глокій у природі, спокій у серці... Цей знайомий, такий швидкоплинний стан природи добачити і відчутти дуже важко, зобразити і повідати іншим майже неможливо, хэновалюку Ф.З це вдавалося, тому його вважали одним з найкращих "зимових пейзажистів" України ХХ ст.

Дружина художника згадувала, що були такі моменти, коли Федір Зотикович з тевним настроєм роботи йшов на етюд, а повертався замріяний, якийсь одухотворений, з чистим незайманим полотном. Або, знайшовши точку з пейзажем, сидів мовчки, нерухомо, ІСПМ казав: "Тихо, ні чірик. У мене душа злилась з природою. Я відчуваю як вона співає. Он

дерево співає до тендітної берізки "Ходив козак до дівчиноньки". Під час роботи або на глодах він завжди перегукувався з птахами - умів висвистувати синицею, кричати сойкою. В псовій тиші птахи злітатись до нього юрбою. А то співав улюблених подільських пісень. Від

нього пахло тьмяними пахощами осіннього дуба і *живицею* сосни. *Ця* насолоді спостережень давала натхнення і етюд лягав на полотно невимушено, співучо легко.¹³

Помер Ф. З. Коновалюк в 1984 р. Згідно його заповіту, 50 полотен б.т. передано Українському фондові миру, з приводу чого Олесь Гончар зазначав: "Ми сповнені великої пошани до імені Федора Зотиковича, до його мистецького хисту. А його заповіт - передати фонду миру п'ятдесят своїх картин - відкрив нам ще одну яскраву грань ще людини - благородство і душевну щедрість, безмежну турботу про мир".⁴ В 1987 р. ці роботи були розпродані фондом на аукціоні.

Картини Федора Зотиковича Коновалюка зберігаються в музеях та приватних колекціях України, у Вінницькому обласному краєзнавчому музеї. Державному історичному музеї, в фондах Міністерства культури, музеї історії Києва, Державному музеї українського образотворчого мистецтва, у Вінницькому національному медичному університеті, с художньому музеї Центру культурології та виховання студентів Вінницького національного технічного університету, інших музеях та колекціях.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кагшрь В. На тераїнській артистичній виставці // Рада - 1911. - 18 грудня; Виставка картин киевских художников. - Новгород-Северск, 1914. - С.4; Кошовий І. В Шевченківському музеї// Більшовик. -1938. - 13 лютого; Біля могил Тараса// Київська правда. - 1945. - 18 серпня; Стапса А. Картини про І. Котляревського И Радянське мистецтво. -1951.- 22 серпня; Кондратенко В. На виставке Ф. Коновалюка// Советская Украина - 1956. - №12. - С.150 -152; Бородаченок: О. Поповнення шевченківського муією // Вечірній Київ. - 1967. - 1 листопада Подчекаєв О. Закоханість // Культура життя. - 1967. - 30 березня; Знатний земляк // Вінницьку правда. - 1969. -12 серпня; Дуб В. Подарунок землякам Культура і життя.- 1970. -12 квітня; Кияшко Г. Картини за мотивами творів Лесі Українки // Літературна Україна - 1971,- 2 березня; Дорошенко К. Довічна оселя Кобзаря. - К., 1975. - С. 15 та ін. 2. Виставка картин "По селах, містечках та містах України". - Каталог. - К., 1926. - С.5; Кататог першої Всеукраїнської виставки художників Червоне" України. - Харків, 1927. - С.27; Каталог художньої виставки "Х! років Жовтня". - Вінниця. 1928. - С.9; Виставіє українской советской графики. Каталог. - Астрахань, 1953 - С.24, 27; Виставка творів художника Коновалюка Каталог. - К., 1955; Виставка творів Федора Зотиковича Коновалюка. Каталог. - К., 1966; Федір Коновалюк Каталог. - К., 1987; Федір Коновалюк. Каталог. - К., 1991. 3. Блюміна І. Федір Коновалюк. До 100-річчя з дн= народження (1890-1990) // Федір Коновалюк. Каталог. - К., 1991. - С.І; 4. В. Підгора. Коноваіюк Ф.З. // Федір Коновалюк (1890-1984). Живопис. - К., 1987. - С.3-5; 5. Буяльська Т.Б. Федір Коноваіюк // Ф.Коновалюк. Альбом (із колекції меморіального комплексу Ф.З.Коновалюка Центру культурології та виховання студентів Вінницького державного технічного університету). - С.3-7; 6. Герасимова І.Г. Під небом Коноваіюка // Імпульс, - 1994. - № 10.- С. 26-28; 7. Грозна Н.З. Методичні рекомендації до проведення ознайомчої екскурсії в художньому музе ВДТУ. - С16-17; 8. Зінько О.В. Мистецька спадщина Ф.З.Коновалюка // Матеріали Всеукраїнсько: наукової конференції "Історичне краєзнавство в Україні: традиції і сучасність." - 4.2. - К., 1995. - С.392-394; 9. Стрельбицький М.П. Не розкрадений Коноваіюк або третій приспів Поділля // Камертон - 1993. - січень; Стрельбицький М.П. Під небом Коновалюка. - Вінниця, 2000. - 138 с; 10. Стрельбицький М.П. Під небом Коновалюка. - С. 120-121; 11. Там само. - С.122-123; 12. Федір Коновалюк. Живопис. - С.3; 13. Тамара Мороз-Коноважж. Незабутній митець і друг //Образотворче мистецтво. - 1990. - №5. - С.21-23; 14. Федір Коновалюк. Живопис. - С. 3.

Н.О. Бондаренко

НАУКОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ВЧЕНИХ УКРАЇНИ З НАУКОВИМИ УСТАНОВАМИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ У 60 -70 РР. ХХ СТ

Однією з найбільш цікавих для дослідження є тема обміну науковими знаннями між Україною і так званими соціалістичними країнами у 60 - 80-і роки ХХ ст. Дана проблема в комуністичній історії висвітлювалась під тиском хибних ідеологічних міркувань у викривленому, далекому від реального становища вигляді.

Безліч праць "під замовлення" було присвячено даній тематиці за часів Радянського Союзу. До таких належать "Вклад УРСР у науково-культурне будівництво Радянського Союзу з Європейськими соціалістичними країнами", "Дорогами дружби: Дослідження і спогади", "Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки" , "Здружені у віках"¹, які друкувалися для широкого кола читачів і пропагували перевагу; радянської науки. Більш